

Марко ШУИЦА
Филозофски факултет
Београд

ПРИПОВЕСТИ О СРПСКО-ТУРСКИМ ОКРШАЈИМА И «СТРАХ ОД ТУРАКА» 1386. ГОДИНЕ

Српско-турски окршаји који су се збили на територији српских средњовековних држава пре судбоносне битке на Косову (15. јун 1389), само делимично су окупирали пажњу истраживача, углавном у склопу ширих тема.¹ Први забележени сукоби Срба и Османлија на границама северних српских области одиграли су се почетком осамдесетих година XIV века, десет година после Маричке битке (26. септембар 1371), кључне за политички положај читавог региона југоисточног Балканског полуострва. Погибијом браће Мрњавчевић и потоњим распарчавањем њихове области међу српским велможама дошло је до нестанка једине озбиљне бране османлијским продорима у српске земље. Немогућност пружања организованог и суштинског отпора освајачима са истока довела је током осме и де-

---

¹ Веома је мало појединачних радова који су се бавили за нас релевантним сукобима: Љ.Стојановић, *Цреп и Витомир*, Зборник у част Богдана Поповића, Београд 1929, 356-357; М.Динић, *Жан Фроасар и бој на Плочнику*, Прилози КЈИФ 18 (1938) 361-365; Ј.Калић, *Ниш у средњем веку*, ИЧ XXXI (1984) 5-40; С.Ћирковић, *Србија уочи битке на Косову*, Косовско метохијски зборник I, Београд 1990, 3-20; С.Ћирковић, *Косовска битка у међународном контексту*, Глас САНУ CCCLXXVIII, Одељење историјских наука књ.9 (1996) 49-69. S.Reinert, *From Niš to Kosovo Polje, reflections on Murad I's final years*, Ottoman Emirate (1300-1389), Crete University press Rethymnon 1993, 169-210, док су чешће обрађивани у оквиру монографија и синтетичких дела: С.Новаковић, *Срби и Турци XIV и XV века*, Београд 1960, са коментарима С.Ћирковића; К.Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1990; *Историја српског народа II*, Београд 1982 (Р.Михаљчић); Р.Михаљчић, *Лазар Хребељановић, историја, култ, предање*, Београд 1989; Ј.Калић, *Срби у позном средњем веку*, Београд 2001; М.Шуица, *Немирно доба српског средњег века*, Београд 2000.

вете деценије XIV века до систематског ланчаног потпадања великих територијалних области под османлијски протекторат. Султан Мурат I постао је врховни господар и сизерен већем броју хришћанских господара и владара, међу њима, византијском цару Јовану V Палеологу, бугарском цару Јовану Шишману, браћи Драгаш и оспораваном српском краљу Марку.² Стандардизоване вазалне обавезе у виду харача, обезбеђивања помоћних војних трупа за учешће у османлијским војним кампањама, као и ритуално поклоњење вазала сизерену, стварали су стабилан рекуперативан економски и ратни потенцијал за наставак експанзије Османлија у Европи и Анадолији.³ У време генезе османске државе на Балкану, можда чак и далекосежнија последица османлијских освајања од саме територијалне контроле, било је стварање готово метафизичког феномена који се преливао преко граница хришћанских држава. Појава која је оставила дубоког трага у менталитету средњовековних хришћана без обзира на друштвену, културну или етничку позадину и која је у другој половини XIV века од индивидуалног осећања прерасла у опште друштвену климу на Балкану, остала је забележена као «*страх измаљвићански*», или «*страх од Турака*».⁴ Османлије су примењујући тактику застрашивања као једну од компоненти свог ратовања, данас у војној доктрини познату као психолошки рат, успевали да де-стабилизују регион и начине порозним границе области које су улазиле у њихове освајачке и пљачкашке планове. Демографска и етничка слика Балкана се услед принудних миграција, депопулације регија или насељавања анадолских номада - јурука, постепено али са великом извесношћу мењала у корист нових исламских завојева-

---

² Г.Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1969, 502-503; Р.Михаљчић, *Крај Српског царства*, Београд 1974, 164-165; Р.Радић, *Време Јована V Палеолога (1332-1391)*, Београд 1993, 355-360.

³ Х.Иналцик, *Османско царство, класично доба (1300-1600)*, Београд 1974, 18; М.Спремић, *Турски трибутари у XIV и XV веку*, Прекинут успон, српске земље у позном средњем веку, Београд 2005, 275-327.

⁴ Ј.Калић, «*Страш турски*» после Косова, Свети кнез Лазар, Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389-1989, Београд 1989, 185-191, а овим проблемом се у нашој историографији бавио и Р.Радић, *Страш у позној Византији 1180-1453 I-II*, Београд 2000, нарочито у другом тому књиге у поглављу *Страш од Турака*, 201-241.

ча⁵. У време када је «*страх од Турака*» почео да се шири српским земљама, царство Немањића је било или на издисају, или је већ у потпуности нестало. Неухватљиви и свепрожимајући психолошки непријатељ, много озбиљнији од његовог креатора, самих Османлија, утицао је и на политику и на концепцију одбране држава српских обласних господара.

Кључну државничку одговорност у вртлогу драматичних и преломних догађаја осетио је и за њу се изборио кнез Лазар, некадашњи ставилац на двору Немањића.⁶ Свестан опасности која је претила старим српским земљама, кнез Лазар је брижљиво припремао одбрану своје територије. Први предуслов је био стварање политички и стратешки стабилног и хомогеног амбијента који је могао пружити квалитетну одбрану. После Маричке битке више није било много недоумица око праваца будуће османске политике према хришћанским земљама на Балкану исцрпљеним грађанским, династичким и међусобним ратовима. Борба за опстанак чекала је и турске емирате у Анадолији, који су пружали отпор потчињавању Османлијама. Рат на два фронта, европском и анадолском постао је главно обележје османлијске спољне политике краја XIV века. У таквим околностима стабилизација унутрашњих прилика и регионално повезивање са хришћанским земљама и областима постали су императив политике кнеза Лазара. Уз помоћ чувеног инока Исаије кнез Лазар је, делујући у духу рестаурације угледа и реалне моћи државе којом је владао, остварио идеју поновног измирења Српске цркве са Васељенском 1375. године.⁷ Управо је старац Исаија, покретач процеса измирења Цркава, био сведок последица османлијских освајања које је забележио уз превод Псеудо-Ареопагита.⁸ Он је на тај начин и књижевно промовисао и овековечио «*страх измаиљџански*» који се у таласима ширио Балканом.

Уз задобијену подршку Српске цркве, кнез Лазар је својим политичким акцијама успео да премости владарско-идеолошки јаз

⁵ Х.Иналцик, *исто*, 17.

⁶ Р.Михаљчић, *Лазар Хребелановић*, 21-27.

⁷ Д.Богдановић, *Измирење српске и византијске цркве*, О кнезу Лазару, Београд 1975, 81-93; *ИСН* II, 7-20. (Д.Богдановић); Ф.Баришић, *О измирењу српске и византијске цркве*, ЗРВИ 21 (1982) 159-181.

⁸ Ђ.Sp.Radojičić, *Antologija stare srpske književnosti*, Beograd 1960, 99-101, 325.

настао смрћу цара Уроша V Немањића (2/4. децембар 1371.). Политичка визија кнеза Лазара остваривала се кроз обједињавање што већег територијалног пространства, али и кроз ширење његовог утицаја ван граница државе. Локални моћници из окружења били су повезани у неку врсту врсту алијансе базиране на породичним везама остварених браковима са Лазаревим ћеркама.⁹ Други предуслов успешне одбране од Османлија представљао је моћни војни и економски фондус. Централизована монетарна политика и контрола ковања новца на његовој територији омогућили су кнезу Лазару стварање шире основе за финансирање одбране. Скупо одржавање и плаћање војске изискивало је и нужне финансијске мере које су се огледале у ковању девалвираног новца, што је била пракса коју су следили и други обласни господари попут његовог зета Вука Бранковића.¹⁰ Промене условљене свешћу о опасности од Османлија пратиле су и развој моравске војне, али у ширем смислу и сакралне архитектуре. Присуство «*страха турског*» оставило је на тај начин и опипљивог трага. Главна задужбина кнеза Лазара, црква Вазнесења Христовог у Раваници, грађена седамдесетих година XIV века, а заснована као заокружено црквено властелинство повељом из 1381. године, постала је заштићена правом тврђавом са шест правилно распоређених кула, од којих је једна служила као капија. Манастирским утврђењем је доминирала висока бранич-донжон кула, типична за фортификациону архитектуру тога доба.¹¹ Престоница кнеза Лазара у Крушевцу била је конципирана као утврђење окружено са дванасет четвороугаоних кула и зидинама дебелим два метра.¹² Истовремено са овим војно-сакралним градитељским подухватима обнављана су и изграђивана утврђења у Копријану, Кознику, Брвенику, док су унутар самих утврђених градова формиране посебне одбрамбене зоне.¹³ Традиционалне обавезе урбаних средина, градо-

---

⁹ К.Лиречек, *Историја Срба I*, 321. Детаљно о браковима Лазаревих ћерки: М.Пурковић, *Ќери кнеза Лазара*, Београд 1996.

¹⁰ С.Димитријевић, *Новац кнеза Лазара у односу на новац других обласних господара*, О кнезу Лазару, 219; В.Иванишевић, *Новчарство средњовековне Србије*, Београд 2001, 161-164, 168.

¹¹ М.Поповић, *Утврђења Моравске Србије*, Свети кнез Лазар, Београд 1989, 72.

¹² Ј.Калић, *Срби у позном средњем веку*, 51-54; М.Поповић, *исто*, 82-83.

¹³ М.Поповић, *исто*.

зиданије и градобљуденије своју пуну потврду добиле су у наступајућим догађајима.¹⁴ Држава и становништво су се постепено уходавали у ванредну климу, у стање приправности и ишчекивања великог напада Турака. Одроз озбиљно схваћене опасности видљив је у дејству пограничне, крајишке властеле кнеза Лазара која је била добро припремљена за окршај са османлијским акинџијама.

Према сачуваним летописачким вестима прва евидентирана битка између Лазаревих војсковођа и Османлија позната као «*Црепов бој*» одиграла се 25. децембра 1380/81. године код Дубравнице у близини Параћина.¹⁵ Српски летописи су веома штурни у информацијама о овом окршају. Постоји основна **вѣсть Црѣпов бои на Дѣбравнице** и нешто потпунија информација: **оуби Црѣп и Витомирь Тоурке на Доубравнице. дек. кѣ. дѣнь**.¹⁶ Битку је дакле, са српске стране предводио крајишки војвода Цреп Вукославић, а уз њега се борио и властелин Витомир, иначе непознат из других историјских извора.¹⁷ Битка на Дубравници, о чијим правим размерама немамо вести у оновременим изворима, по свему судећи је био окршај мањих размера. Разлог за такво мишљење треба тражити у чињеници да је решен употребом локалних војних ресурса и под вођством двојице властелина крајишника, без мобилисања веће војске под вођством лично кнеза Лазара, као што је био случај са Косовском битком 1389. године. Улога властеле крајишника као господара пограничних тампон зона, имала је кључни значај у нестабилним временима када су границе државе или области биле угрожене, што је прописивао и Душанов законик својим 49. и 143. чланом.¹⁸ Очигледно да је први следећи упад Османлија предвођених султаном Муратом I имао потпуно другу димензију и захтевао сасвим другачије одбрамбене потезе него што је то био упад акинџија у област Петруског крајишта 1380/81. Карактер првог упада Турака могао би

¹⁴ Лексикон српског средњег века, Београд 1999, *Градозиданије, Градобљуденије* (М.Шуица).

¹⁵ Љ.Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Ср.Карловци 1927, 214, бр. 589.; Љ.Стојановић, *Цреп и Витомир*, 356-357.

¹⁶ Љ.Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 214. бр. 589.

¹⁷ Р.Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 113; *ИСН II*, 42 (Р.Михаљчић); М.Шуица, *Немирно доба*, 90-91, 117-118, 164.

¹⁸ Н.Радојчић, *Законик цара Стефана Душана*, Београд 1960, 52, 70.

се сагледати из општег контекста стања околних територија на Балкану. С обзиром на то да се област Петруског крајишта налазила на источним рубовима Лазареве велике области ка Бугарској, извесно је да је упад Османлија на територију војводе Црепа био изведен пробојем источне границе са Бугарском.¹⁹ Истовремено са упадом у Лазареву област турски одреди акинџија харали су деловима Бугарске, па је могуће претпоставити да је једна турска војна групација скренула ка Лазаревим земљама, свакако ради пљачке, где је код Паракиновог Брода била заустављена. Чини се подједнако вероватним и да су Османлије намерно прешле границу, до тада још непокорене територије, да би извршили извиђање терена, узнемирили погранично становништво и испробали порозност граница следеће државе која им је улазила у освајачке планове. Једноставно речено, да би посејале «*страх измаиљићански*». После окршаја код Дубравнице, Лазареву област неколико година нису значајније угрожавали Турци, бар не толико да би савременици то забележили. Османлије су у то време своју пажњу усмерили на освајања у Малој Азији и областима Тракије и Македоније.

Следећи упад Османлија у српске земље оставиће трајне последице по територијални интегритет области кнеза Лазара. Турска освајања с почетка осамдесетих година добила су на значају и замаху зато што је султан Мурат I лично узео великог учешћа у њима. У исламској војној терминологији ратни поход који је предводио султан познат је као *ulu ġaza*, *ġihadu-'l-ekber*, или *sefer-i-ekber*.²⁰ Османлије су до 1385. године, када су освојиле Софију, уграбиле велики део Тракије, јужне Бугарске, градове Сер, Кавалу, Касторију, Битољ, Прилеп, вероватно и Свету Гору, чиме су створили знатно територијално залеђе за нове продоре у централне делове Балканског полуострва.²¹ Падом Софије Турци су се приближили источној граници

---

¹⁹ Р. Михаљчић, *Где се налазио град Петрус?*, *Прошлост и народно сећање*, Београд 1995, 225-233.

²⁰ Г. Елезовић, *Бој на Косову 1389 године у Историји Мула Мехмеда Неирије*, Братство XXXI (1940) 2.

²¹ J. Fine, *The Late Medieval Balkans*, The University of Michigan Press 1996, 407; Љ. Максимовић, *Византија и Турци од Маричке до Косовске битке (1371-1389)*, Глас САНУ CCCLXXVIII, Одељење историјских наука књ. 9 (1996) 45. N. Housley,

Лазареве области, тако да је било само питање тренутка када ће масовније закорачити на његову територију у даљем напредовању на север и запад.

Збивања код Плочника 1386. године

Први значајнији сусрет војски кнеза Лазара и султана Мурата одиграо се током 1386. године код Плочника, места југозападно од Ниша, између Куршумлије и Прокупља, западно од реке Топлице.²² И поред нејасних и противречних вести које пружају историјски извори, сусрет код Плочника не може се посматрати одвојено од војне кампање у којој су Османлије заузеле утврђени град Ниш, чиме је задат први велики стратешки ударац кнезу Лазару.²³ Пад Ниша у турске руке био је значајан помак у њиховом продирању не само у Лазареву земљу, већ и у приближавању Угарској, с обзиром на то да је Ниш био једна од кључних великих постаја на Цариградском друму (Via Militaris), који је повезивао Цариград са Београдом.²⁴ Кон-

---

The Later Crusades from Lyons to Alcazar 1274-1580, Oxford University Press 1995, 70; Х.Иналцик, *Османско царство*, 16; С.Imber, *The Ottoman Empire 1300-1481*, Istanbul 1990, 28-31; О времену потпадања Хиландара и Свете Горе под турску власт, А.Фотић, *Прилагођавање и опстанак: Хиландар у Османском царству (XV-XVII век)*, Манастир Хиландар, Београд 1998, 91. још експлицитнији став да је Света гора признала турску власт 1383. у А.Фотић, *Светогорски метоси у доба прве турске власти 1383 – 1403 (питање опште конфискације)*, ЗРВИ XXXVII (1998) 213.

²² Љ.Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 215 бр. 591.; Г.Елезовић, *Огледало света или Историја Мехмеда Неширије*, Београд 1957, 22-24 (одломци *Повест о освајању градова по Румелији, Приповест о освојењу Ниша*). Х. Иналцик, *Османско царство*, 22. У српском издању ове књиге налази се материјална грешка где је битка код Плочника датована у 1388. и поистовећена са битком код Билеће. На истој страни наводи се да се ова битка одиграла исте године када су «Османлије муњевитом војном операцијом покорице Видинску Бугарску». Како је реч о 1388. години и како Иналцик каже о поразу турске војске, може бити само реч о бици код Билеће и паду не Видинске већ, Трновске Бугарске.

²³ Ј.Калић, *Ниш у средњем веку*, 31.

²⁴ К.Јиречек, *Војна цеста од Београда за Цариград и балкански кланци*, Зборник Константина Јиречека I, Београд 1959, 88-89, 147-148; Г.Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији*, Београд 1974. 82-102; Ј.Калић, *Ниш у средњем веку*, 5-38; Љ.Максимовић, *Византија и Турци*, 47.

трола над овом комуникационом линијом обезбеђивала је брз транспорт масовнијих војних снага Османлија, кроз читав регион од Једрена и Софије, па све докле је сезала власт турског султана. Погодност главне балканске транзитне руте више пута је била коришћена за кретање освајачких војски. Тај путни правац користили су и Византинци када су покретали ратне походе на Србе у XII веку.²⁵ По доласку на Балкан Османлије су брзо схватиле стратешки значај контроле оваквих саобраћајница, па су у том смислу продирали долином Марице, а потом Војним/Цариградским друмом ка централним деловима Балкана. С друге стране, освајање Сера 1383. године, а потом и Солуна 1387. године, отворило им је за даља војна напредовања правац исток – запад, односно комуникацију *via Egnatia*.

Према сачуваним савременим историјским изворима није познато који се догађај одиграо пре, да ли Муратово заузимање Ниша, или сусрет војски код Плочника.²⁶ Поред хронолошке недоумице, остају отворена питања везана за стварна збивања код Плочника. Када је реч о овом догађају српске летописачке белешке су контрадикторне и фактографски сумарне. Према једној верзији каже се само да је султан Мурат дошао до Плочника, **исходи царь Моурать на Плочникъ**.²⁷ Према другој варијанти летописачких вести, сазнаје се да је османски господар пошао на кнеза Лазара, али се вратио од Плочника. Из белешке се не види да ли се уопште сучелио, или сусрео са српским кнезом, већ се наговештава да до сусрета можда није ни дошло: **исходи Моурать царь на кнеза, и врати се опеть ꙗ Плочника**.²⁸ Према још једној верзији српских хроничара, уз Муратово таборовање код Плочника придодата је вест о заузимању Ниша, па се може закључити да је заузимање Ниша било део исте војне кампање: **исходи царь Моурать на Плочникъ и пріємлетъ Нишь**.²⁹ Једна варијанта ове вести укључује и помен имена кнеза Лазара: **ис-**

---

²⁵ Љ.Максимовић, *Србија и правци византијских похода у XII веку*, ЗРВИ 22 (1983) 7-19; Ј.Калић, *Ниш у средњем веку*, 18-19.

²⁶ S.Reinert, *From Niš to Kosovo polje*, 176-177.

²⁷ Љ.Стојановић, *Родослови и летописи*, 215, бр 591 а.

²⁸ *Исто*, 215, бр 591 б.

²⁹ *Исто*, бр. 591 в.

ходи царь Моурать на кнеза Лазара и прими Нишь³⁰. Потом се наилази на вести које потпуно збуњују читаоца: **побеже Ямоурать и кнез Лазарь ѿ Плочника ис Топлице**.³¹ Уколико би се дословно тумачила, ова вест би упућивала на то да су се обе војске повукле са потенцијалног, или већ стварног бојишта. Нема ни најмањег наговештаја шта је могло изазвати овакво понашање војсковођа и њихових војски.

Друга варијанта извештаја о збивањима код Плочника ипак носи одређену тежину и упућује на Муратово повлачење пред српским кнезом: **побѣже царь Моурать ѿ кнеза Лазара ѿ Плочника ис Топлице**.³² Ова верзија, која се налази у највећем броју летописа, једина директно сугерише да се султан повукао пред Лазаревом војском, а у летописима је забележена под 6895. годином док су претходне верзије записане под 6894. годином.³³ У сваком случају Плочник је био место које је за Османлије у том тренутку представљало извесну препреку, с обзиром на то да је остао забележен прво у свести српских летописаца, а потом и у самим хронографским текстовима. Турски султан на челу војске свакако није без разлога на овом раскршћу одлучио да окрене своју војску у супротном правцу и застави своје напредовање на запад.

На основу исказа српских летописа историографија је углавном дошла до закључка да је кнез Лазар успео у једном тренутку да спречи османско напредовање на запад, иако сам сусрет непријатеља није довео до одлучујуће битке.³⁴ Ипак, неизвесни сусрет Лазара

³⁰ Исто, бр. 591 г.

³¹ Исто, бр. 591 ђ.

³² Исто, бр. 591. е

³³ Стивен Рајнерт такође проблематизује сачуване податке разматрајући када је могао да се одигра овај догађај, опредељујући се за 1386. годину, S.Reinert, *From Niš to Kosovo Polje*, 176.

³⁴ У интерпретацији овог догађаја међу историчарима најзаступљеније је мишљење које се највише ослања на вест овог летописа који говори у прилог томе да је заправо Лазар «отерао» Мурата од Плочника и овај «окршај» у потпуности тумаче као Лазареву победу или бар успешну брану Турцима. К.Јиречек, *Историја Срба I*, 324; Н.Радојчић, *Косовски бој, уторак 15. јунија 1389*, Битка на Косову 1389, Галерија САНУ св. 65, Београд 1989, 18; Ј.Калић, *Срби у позном средњем веку*, 55, и у *Ниш у средњем веку*, 31; *ИСН II*, 42 (Р.Михаљчић); Р.Михаљчић, *Кнез Лазар*

и Мурата код Плочника не би требало преувеличати, јер се у ствари не зна шта је навело османског султана да одступи с потенцијалног бојишта и прекине напредовање ка западу. Не би требало изгубити из вида ни чињеницу да је у склопу исте војне кампање Мурат I заузео Ниш и да хронологија заузимања града у односу на догађај код Плочника није дефинитивно утврђена. Сусрет код Плочника ни у ком случају није утицао на географски правац и стратешки курс напредовања Османлија ка српским земљама, нити на деградирање, или било какво темељније нарушавање њихових војничких капацитета. Плочник је остао само једна недовољно описана фактографска епизода утемељена на догађају са неизвесним војничким исходом, али у ширем контексту са извесним политичким и војним ефектима. Последице Муратовог похода, без обзира на стварна, недокучена збивања код Плочника, сасвим сигурно су допринеле даљој османлијској експанзији ка српским областима.

***

Другачије вести у односу на српске летописе налазе се у турским изворима, пре свега у делу Мехмеда Нешрије, турског историчара с краја XV и прве половине XVI века. Нешрија везује збивања код Плочника, иако директно не наводи топоним, за велики планирани поход султана Мурата покренут из централних османских области Мале Азије. Настао на тековинама оријенталне османске историографије XV века, Нешрија је писао из идеолошког угла раз-

---

Хребељановић, 113; Ђ.Тошић, *Босна и Турци од Косовске до Ангорске битке*, Зборник за историју БиХ 1, Београд 1995, 87; М.Благојевић, *Јединство и подвојеност српских земаља пре битке на Косову*, ЗФФБ серија А XVIII, 1994, 86, и у *Историја српске државности I*, Нови Сад 2000, 254; J.Hoensch, *Kaiser Sigismund*, München 1996, 79. S.Reinert, *исто*, 174-179. Исто мишљење је заступао и С.Ћирковић, коментари у С.Новаковић, *Срби и Турци XIV и XV века*, 452, и *Историја средњовековне босанске државе*, 159, мада је у својој расправи С.Ћирковић, *Србија уочи битке на Косову*, 18-19, заузео резервисаније становиште, према коме се релативизује исход догађаја. У историографији је победничко тумачење «сусрета» код Плочника уз победу код Билеће 1388. године доведено у везу са кулминацијом Муратовог нестрпљења да се разрачуна са «жилавим» непријатељем те је његов бес резултирао походом на Лазара, Твртка и битком на Косову. Ђ.Тошић, *исто*; S.Reinert, *исто*.

воја османске државности нарочито присутног од времена Мехмеда II Освајача (1451-1481). Описујући догађаје на основу њихових директних или општих последица, са сто година временске и историјске дистанце, Нешрија је уносио белег епохе у којој је живео и стварао. Тако је турски историчар заступао став према коме су сви, па и први османски султани именовани *газијама*, анахроним вишезначним термином који је ушао у ширу употребу код Османлија тек у првој половини XV века.³⁵ Пратећи наративну нит Мехмеда Нешрије, у његовом делу *Огледало света* уочавају се разлике у опису и исходу овог Муратовог похода у односу на све податаке сачуване у српским изворима.³⁶ Према Нешријиним казивањима, султан Мурат I је првобитно сакупио војску у којој су се налазили и његов син Бајазит и војсковођа Тимур Таш, али је ипак сам прешао на европску страну османске државе код Галипоља. У Тракији су га чекале војсковође Евренос бег и Лала Шахин са којима је дошао у «српску земљу».³⁷ Даље у тексту, Мехмед Нешрија саопштава да је Мурат мислио да ће «Лазар доћи да се бије. Него ваљда беше чуо (Лазар) да је велика множина скупљене војске. Остаде 14 дана, непријатељ се жив не појави.»³⁸ Потом у Нешријиним делу следи *Приповест о освајању Ниша*.³⁹ Поједини историчари попут Стивена Рајнерта сматрају да је Нешрија имао добар предлог на основу кога је описивао ранију историју османлијског освајања Балкана, кога не би требало а priori елиминисати.⁴⁰ Из тога би следио закључак да би се у овом догађају, који је остао неименован у Нешријиним тексту, а по редоследу приповедања претходио опсади Ниша, могао препознати «инцидент» код Плочника забележен у српским летописима. Разлика у верзији описа догађаја код Мехмеда Нешрије и највећег броја српских летописа је у томе што поједини српски летописи наводе да је дошло до сусрета - сучељавања две војске и султановог повлаче-

³⁵ С.Imber, *What does Ghazi actually mean?*, The Balance of truth, Essays in Honour of Professor Geoffrey Lewis, Istanbul 2000, 165-178.

³⁶ Љ.Стојановић, *исто*, 215; Г.Елезовић, *Огледало света*, 22-23; Ова питања је проблематизовао и донекле разрешио; S.Reinert, *From Niš to Kosovo Polje*, 174-179.

³⁷ Г.Елезовић, *исто*, 22.

³⁸ *Исто*.

³⁹ *Исто*, 23.

⁴⁰ S.Reinert, *From Niš to Kosovo Polje*, 178.

ња, док турски историчар извештава да је султан Мурат I на челу својих одреда ишчекивао непријатеља две недеље пре него што је напустио место на коме је поставио свој ратни логор.⁴¹ Пошто се, према Нешрији, Лазарева војска није појавила, султан је покренуо војску и уперо је ка Нишу. Уколико бисмо поклонили поверење току излагања османског историчара, онда би овај догађај претходио паду Ниша. Стивен Рајнерт који се бавио хронологијом Муратовог похода, питање редоследа збивања ипак оставља отвореним, актуелизујући и време одигравања султанове војне расправљајући да ли је она покренута у пролеће, или на лето 1386. године, закључујући да се пад Ниша највероватније одиграо у раним летњим месецима.⁴²

***

Исти хронолошки след, као код Мехмеда Нешрије, наведен је у још једном турском извору. Реч је о, са становишта критике извора веома дискутабилној, преписци између султана Мурата I и његових војсковођа, објављеној у Феридун-беговом зборнику турских споменика 1848. године.⁴³ Преписка је сведочанство доцнијег историографског наноса, и датирана је у хиџријску 778. и 779. годину што би одговарало 1400. и 1401 години нове ере. Корпус споменутих докумената састоји се из четири повезане компоненте:

---

⁴¹ Ова верзија Нешријине приче могла би се упоредити са вестима забележеним у студеничком, кувездинском, београдском другом, кијевском и сарандапорском летопису које би могле да кореспондирају са Нешријином изворном подлогом јер се у њима само сугерише да је Мурат дошао до Плочника, али се не спомиње било каква непријатељска војска или чак нека врста ратне операције.

⁴² S.Reinert, *From Niš to Kosovo Polje*, 177; Нешријина хронологија је крајње непоуздана и код њега је след догађаја на појединим местима поремећен и испретуран, па се не можемо са великим поверењем ослонити на његову хронологију, нарочито када је у питању хронологија освајања Балкана с краја XIV века.; D.Nicol, *The Last Centuries of Byzantium 1261-1453*, London 1972, 299; Извесно је да се према сачуваним турским изворима крајем априла месеца 1386. године Мурат налазио у Једренима где је издао један ферман, Г.Елезовић, *Турски споменици I*, Београд 1940, 4-7.

⁴³ Српски превод преписке објављен под насловом *Мурат I на Нишу, Из Феридун – беговог зборника турских споменика изданог у Цариграду године 1848*, Гласник ДСС XI (1859) 119-124.

- а) писма султана Мурата упућеног Караманли-оглу Али бегу
- б) одговора Али бега упућеног султану
- в) писма Хамид бега султану Мурату
- г) султановог одговора његовом војсковођи Хамид бегу

Овај турски извор доноси историјску наративну подлогу сличну оној коју је користио Мехмед Нешрија, мада се у њему налазе и подаци које не можемо прочитати у *Огледалу света*. Прво Муратово писмо упућено Караманли-оглу наводи да се султан са својим сином Бајазитом и великом војском упутио у Европу преко Галипоља, што се делимично подудара и са подацима из Нешријине историје.⁴⁴ Наноси каснијег историјског наслеђа и времена долазе до изражаја у склопу наративног тока извора, када се приповеда како је султан у овом походу пре него што је опсео утврђени Ниш, кренуо пут Смедерева.⁴⁵ Поред тога, као Муратов непријатељ се не наводи кнез Лазар, већ Лаз-оглу, односно Лазарев син, што би значило да се ради о Стефану Лазаревићу.⁴⁶ Оваква грешка, замена сина оцем, није ретка у османским изворима, нарочито када је у питању опис давно одиграних догађаја и историјских личности.⁴⁷ Главни приповедач, наводно султан Мурат, даје верну слику могуће војне технологије примењене у ратовању с краја XIV века⁴⁸ наводећи да османлијска «*копља и сабље помрачаваху својим блеском огњене муње*».⁴⁹

⁴⁴ Према Нешрији, Мурат је сам прешао преко Галипоља у Румелију, док је у Анадолији оставио Бајазит челебију, његовог сина и Тимур Таша.

⁴⁵ *Мурат I на Нишу*, 120.

⁴⁶ *Исто*, 120.

⁴⁷ Сличне грешке присутне су и у делу Мехмеда Нешрије, Г.Елезовић, *Бој на Косову 1389. године*, 31, нап. 5.

⁴⁸ Код каснијих османских историчара с краја XVII из XVI века, долази до збрке и уношења анахронизама у текст и старији историјски садржај који приповедају. У том смислу често се у биткама које су Османлије водиле на Балкану крајем XIV века могу као део стандардног наоружања видети топови, који се у то време никако нису уклапали у војну тактику. У том смислу када се приповеда о паду Ниша, евидентно је, бар када је војна технологија и тактика ратовања у питању, да нема наноса касније епохе у којој су знаменити турски историчари писали, што уз резерве може говорити у прилог кредибилности извора коришћених као предлојак за описивање давних догађаја обухваћених историјским хроникама или приповестима.

⁴⁹ *Мурат I на Нишу*, 119. У овом делу нема наноса доцније војне технологије и принципа ратовања с почетака XV века када је у ширу војну употребу ушло ватре-

Настављајући приповест, аутор писма презентује збивања слично Нешрији напомињући да се непријатељ Турака није смео упуштати у бој и да се повукао у утврђене градове и «*стрмените врхове горске и ту као страшљивац који се крије у кутове...*». Док се код Мехмеда Нешрије види да је Мурат провео две недеље у ишчекивању свог непријатеља, кнеза Лазара, овде се не спомиње временска одредница везана за боравак војске на терену, али се напомиње да су Турци пленили и палили земљу на којој су се налазили. У наставку похода султанова војска је опсела град Ниш који је одолевао двадесет пет дана, о чему код Нешрије нема никаквих вести.⁵⁰ Готово исто као и код Нешрије и Муратово писмо извештава о томе како је на повратку с овог похода пред султана изашао кнез Лазар који је затражио милост признавши Муратов суверенитет и ступивши у вазални положај према.

***

О војној кампањи султана Мурата из 1386. године говори још један познији историјски извор. Реч је о *Краљевству Словена* из пера Мавра Орбина, код кога је опис Муратовог похода у складу са Нешријиним приповедањем. Разлог за то је Орбиново коришћење Леунклавијевог списа *Historiae musulmanae Turcorum*, заправо латинског превода дела Мехмеда Нешрије.⁵¹ Сви догађаји преузети од Нешрије нису код Мавра Орбина испричани истоветно као код турског историчара. Опис збивања код Плочника, иако суштински одговара причи Мехмеда Нешрије, код Орбина је препричан нешто детаљније. Остаје нејасно одакле је Орбин преузео допуњену верзију.⁵² Према Орбину, султан Мурат је кренуо из Анадолије са тридесет хиљада ратника да би продро у области кнеза Лазара и његовог

но оружје, односно топови без којих је било немогуће замислити било какву успешнију опсаду утврђених градова.

⁵⁰ Исто.120; J. von Hammer, *Historija Osmanskog carstva* I, 64.

⁵¹ М.Орбин, *Краљевство Словена*, Београд 1968, 95, превод. З.Шундрица; коментари С.Ћирковић, 329.

⁵² Према С.Ћирковићу који је писао коментаре за *Краљевство Словена*, није јасно порекло ове Орбинове информације. док је извор везан за Лазарево ступање у вазални однос идентификован. М.Орбин, исто, 329.

зета Вука Бранковића. Мавро Орбин затим износи следећу верзију догађаја: *«И Лазар и Вук сакупили су такође много пешака и коњаника да му се супротставе. Али увидевши после да се не могу с њиме огледати, нису се усудили изићи на бојно поље, већ су ишли надомак непријатељске војске по брдовитим и сигурним местима. Кад је, дакле Мурат видео да их не може победити, дошао је под Приштину. Пошто је није могао заузети на јуриш, задржао се у тим странама отприлике месец дана без веће штете за онај крај. Затим се вратио у своје покрајине. То је било месеца априла 1385. године.»*⁵³

У односу на Нешријину верзију према Орбиновој тактичка игра се одиграла шуњањем српске војске по брдовитим крајевима и избегавањем сукоба. Поред кнеза Лазара као главне фигуре са српске стране, Орбинов извор спомиње и Вука Бранковића као учесника ових догађаја.⁵⁴ Две недеље колико је трајало Муратово логоровање према Нешрији овде није временски дефинисано, мада се према Орбиновом извору читава војна одиграла за месец дана у коју је било укључено и наводно безуспешно «јуришање» на Приштину, о чему други историјски извори ништа не говоре, а о чему је већ било речи у српској историографији.⁵⁵ Постојање још једног одјека о бици на Плочнику у западним изворима, по казивањима Жан Фроасара, по питањима топомастике и хронологије оповргнуо је Михаило Динић.⁵⁶

***

Битка на Плочнику остала је забележена и међу византијским изворима. Реч је о Краткој хроници бр. 72а у којој је овај догађај заведен под 1385. годином.⁵⁷ Сумаран податак доноси вест да је сул-

⁵³ М. Орбин, *исто*, 95.

⁵⁴ Ова верзија је у духу неких српских записа према којима су кнез Лазар и Вук деловали и владали заједнички: Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи* I, 50.

⁵⁵ С. Ћирковић сматра да овде не би могло бити речи о Приштини као циљу напада Муратове војске, с обзиром на то да Приштина није била утврђен град, а да су управо јаки бедеми били разлог за одустајање од даљег турског напада, и да је заправо реч о неком другом граду који је замењен у извору са Приштином. С. Ћирковић, *Србија уочи битке на Косову*, 19. нап. 54..

⁵⁶ М. Динић, *Жан Фроасар и бој на Плочнику*, Прилози КЛИФ 18 (1938) 361-365.

⁵⁷ Б. Ферјанчић, *Вести Кратких хроника о српској средњовековној историји*, Глас СССХХVІІІ САНУ, Одељење историјских наука књ. 3 (1983) 154-155.

тан Мурат пошао на Србију и на кнеза Лазара, али да ништа није успео да постигне, што би ишло у прилог летописачким вестима да је моравски кнез успео да се супротстави моћном непријатељу, али с друге стране не одговара резултатима Муратовог похода у коме је заузет Ниш као значајна стратешка тачка.⁵⁸

Пад Ниша под Османлије 1386. године

Пад Ниша је догађај који је према Мехмеду Нешрији одредио даљу политику кнеза Лазара према султану Мурату, од тог тренутка као врховном господару. Читајући овај турски извор, види се да је Нешрија користио предлог по коме је пад Ниша остварен после сазива већа везира: «*Кажу да је султан Мурат газија одржао веће са својим везирима. Рекоше: «Кључ ове земље и ризница њена јесте град Ниш. Било би умесно напасти га...».*⁵⁹ Опсаду и команду над масовним јуришем на град султан је поверио Јахши-бегу, сину Тимур Таша. Према наводним речима Јахши-бега слаба тачка одбране лежала је у незаштићености од стрела, па су Турци у том смислу конципирали напад на град: «*После тога осуше на град пљусак од стрела, па извршише јуриш и тако град освојише. неверничке ризнице заузеше.*»⁶⁰ Опис освајања Лазаревог утврђења свакако одговара ратној технологији времена о коме се говори, с обзиром на то да је град заузет искључиво хладним оружјем. Наведени опис освајања Ниша уклапа се у потпуности у стратешку компоненту освајачке политике Османлија означене термином *уагма*, која је подразумевала беспштедан и незадржив јуриш на тврђаву или град са правом војног плена у људима и имовини.⁶¹ По заузимању града, Нешрија извештава о Лазаревој немоћи да издржи даљи османлијски притисак, па је био принуђен да ступи у вазални однос према султану.

---

⁵⁸ Б.Ферјанчић у истом раду оспорава мишљење П.Шрајнера који је овај догађај препознао и у *Chronicon maius* Георгија Сфранцеса. *исто*, 155.

⁵⁹ Г.Елезовић, *Огледало света*, 23.

⁶⁰ *Исто*.

⁶¹ N.Filipović, *Princ Musa i šejh Bedreddin*, Sarajevo 1971, 171,195; A.Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo 1985, (jagma).

Податак о двадесетпетодневној опсади града, и турском освајању по правилима јагме, који се без много преиспитивања веродостојности наводи у Хамереровој *Историји Османског царства*⁶² вероватно је преузет из већ споменуте Муратове преписке са својим беговима. У првом документу кореспонденције, Муратовом писму Караманли-оглу Али-бегу каже се: «... и зауземемо Ниш под своју власт. После тога кренемо се натраг дома, ми и наша победоносна војска, која готово бејаше недирнута и претоварена пленом.»⁶³ После пада Ниша, «Лаз-оглу» је, наводно као и код Нешрије, затражио милост султанову и потчинио му се, чиме је поход завршен, а султан се упутио у анадолску престоницу Брусу. Читава кореспонденција одаје анахрон карактер јер се у могуће и реалне детаље уплићу контрадикторни наноси искривљене перцепције каснијег времена. У одговору Али бега на Муратово писмо наводи се да се по освајању Ниша султану покорио «син Лазарев», као и да је паду Ниша претходио пут ка, у време о коме се говори, још непостојећем граду Смедереву.⁶⁴ Трећи документ из ове заокружене целине доноси приповест «кнеза» Хамида, наводног учесника опсаде Ниша, упућену султану у којој се даје детаљан опис пада утврђења у турске руке. Опис опсаде и догађаја после пада утврђења одговарају тактици и начину на који су Османлије поступале са својим непријатељима и заробљеницима у периоду првих освајања на Балкану. Због тога се не може са сигурношћу тврдити, чак и ако јесте, да је читав опис измишљен, односно да није преузет са неког ранијег предлошка који заиста говори о заузимању Ниша, а не неког другог српског утврђења. Тактика бранилаца Ниша у одређеној мери се поклапа са тактиком српских бранилаца Скопља, описаном у делу Ибн Кемала, османском извору с краја XV или почетка XVI века.⁶⁵ У наводном Хамидовом писму султану, користи се реминисценција на већ наведено скривање непријатеља по планинама, али се поред Лазара наводе и његови

⁶² J. von Hammer, *Historija Osmanskog carstva* I, Zagreb 1979, 64.

⁶³ *Мурат I на Нишу*, 120.

⁶⁴ *Исто*. 121.

⁶⁵ Реч је о Историји османске династије од турског историчара Ибн Кемала чију приповест о паду Скопља у турске руке преноси Д.Бојанић-Лукач, *Како Турците го презели Скопје (1391)*, Музеј на град – Скопје Зборник II-III (1965-6) 8.

безимени савезници па се каже да се *«при свем њиховом броју и помоћи њихових савезника»* нису смели упустити у бој него су се повукли на планине и у утврђене градове. При томе је један део војске ушао у град Ниш *«прибегавши лукавству свакоме»*.⁶⁶ Тактика опседнутих Срба се огледала у ноћним излетима ван утврђења и покушајима да се запале опсадне справе. Аутор овог извора могао је користити неки ранији извор с обзиром да не помиње топове који су још у првој половини XV века, а нарочито од владавине Мехмеда II Освајача, постали стандардно и примарно оружје у опсади утврђених градова. Даље се у Хамидовом *«извештају»* говори да су испадни непријатеља били сузбијани и да су се браниоци повлачили у неред и бежању. Немогућност разбијања опсаде довела је до покушаја опседнуте српске војске да затражи помоћ, вероватно од кнеза Лазара који се налазио ван града. Због тога су браниоци Ниша послали *«гласника да свог ђаволског војсковођу о том (неуспелим излетима из града) известе. Али гласник тај буде бачен на дно пакла (убијен)»*.⁶⁷ После епизоде са гласником воде се, према приповедачу, преговори да би се избегла јагма на град, односно да би се град предао како би се онемогућила похара и заробљавање становништва. Када је коначно султан Мурат наводно био спреман да учини милост дошло је до драматичног преокрета, јер *«више њихових (српских) поглавара подбодоше их (браниоце града) да непријатељства понове, затискујући врећама пуним земље зидове који су били провалени, и тако опет почињући нападање»*.⁶⁸ Наставак описа у потпуном је духу османлијских војних поплена својствених њиховој ратној доктрини јагме, јер је војска растуривши вреће којима су биле попуњене рупе у зидинама, продрла у град. Како извор сведочи: *«Тамо потамане сабљом проклете узбуњенике, узимајући у ропство оне, који су утекли од сече и гонећи пред собом као стадо оваца људе и жене, натоварене заостајима њине имовине. После су издали пети део имовине а међу собом поделе остатак, који је ипак био ве-*

---

⁶⁶ Мурат I на Нишу, 122.

⁶⁷ Исто.

⁶⁸ Исто.

лико благо.»⁶⁹ Завршна фаза заузимања Ниша, према овом извору у духу је описа сличних догађаја насталих крајем XIV века, попут онога који даје анонимни аутор *Слова о кнезу Лазару* у историји књижевности познат као Раваничанин III.⁷⁰ Наведена похара имовине и људи као и давање једне петине султану могу временски одговарати реалној хронологији. Пенцик, или спенче, како се иначе називала шеријатом прописана обавеза давања султану једне петине заплењене робе или заробљеника у Светом рату, настала је у време почетка владавине Мурата I.⁷¹ Последице пада Ниша, поред потчињавања «Лазаревог сина» биле су према Хамидовом писму далекосежне и издигнуте на општи свеобухватан ниво, јер су се након наведених збивања и «други народи, који су се дојако бунили сад су готови приклонити се милости нашега величанства.»⁷² Корпус писама завршава се Муратовим одговором Хамиду у коме султан истиче: «Доиста ова последња победа (освајање Ниша), не може се изједначити с другим обичним добитком, јер је она тако рећи, кључ, који ће ми отворити друге градове од Румелије.»⁷³ Остављајући по страни кредибилност цитираног извора, сагледавајући историјска збивања може се закључити да је пад Ниша био један од важних корака у даљем продирању Османлија у центар Балканског полуострва. Овај успех Турака означио је наставак запоседања комуникационих магистрала које су омогућавале брз и сигуран транспорт велике војске у дубину континента. Након заузимања града султан Мурат I се вратио у Једрене, а потом и у малоазијску престоницу Брусу.⁷⁴

Уводећи у круг разматрања до сада коришћене изворе требало би напоменути да Мавро Орбин у *Краљевству Словена* уопште не спомиње пад Ниша у турске руке, док српски летописци, као што је већ наведено, поклањају лаконску пажњу овом догађају.

⁶⁹ Исто. 122-123.

⁷⁰ А.Вукомановић, *О кнезу Лазару*, Гласник ДСС XI (1859) 112-113; Ђ.Sp.Radoјичић, *Antologija stare srpske književnosti*, 124-125.

⁷¹ Г.Елезовић, *Бој на Косову 1389. године*, 10; Х.Иналцик, *Османско царство*, 110; Р.Мантран, *Историја Османског царства*, Београд 2002, 49.

⁷² *Мурат I на Нишу*, 123.

⁷³ Исто, 124.

⁷⁴ J.von Hammer, *Istorija Osmanskog carstva I*, 64; S.Reinert, *From Niš to Kosovopolje*, 180.

***

Упоређујући податке из свих релевантних извора, извесно је да је султан Мурат I у походу из 1386. године заузео Ниш, али да у свом продирању у унутрашњост српских области није ишао даље од Плочника. Разлози који су га навели да се заустави код Плочника остају и даље загонетни. Да ли је то била Лазарева војска, или је османски султан тактички одустао од фронталног сукоба како би опсео нишку тврђаву, или је у питању нешто друго, расположиви историјски извори не нуде директан и поуздан одговор. Уз неизвесност исхода сусрета код Плочника отвара се и питање Лазаревог вазалитета према султану које се спомиње у османским изворима, а потом и у делу Мавра Орбина.⁷⁵ Изричито се ни у једном извору не каже да је дошло до сукоба између султана и кнеза Лазара код Плочника, али се у османским изворима сугерише да је кнез Лазар после пада Ниша признао Муратову власт што је у крајњој консеквенци поштедело његову област даљег разарања.⁷⁶ Кнез Лазар је према извору који је користио Нешрија пишући своју историју преузео обавезе које су подразумевале слање 1000 коњаника у султанове походе и 50 000 ока⁷⁷ сребра као годишњи трибут - харач.⁷⁸ Мавро Орбин који је користио Нешрију у преводу на латински, доноси ширу историјску варијанту исхода похода према коме су се и кнез Лазар и Вук Бранковић преко поклисара нагодили са султаном и пристали су да му дају како каже «*известан данак, а у случају потребе и хиљаду оружаних људи.*»⁷⁹ Број ратника наведен код Орбина поклапа се са Нешријиним податком, док висина годишњег трибута код Орбина није приказана. Мавро Орбин је потом наставио излагање према коме су након признавања османлијске власти ови господари «*живели у миру и без икаквог узнемиравања на својим подручјима....*».⁸⁰ Ови подаци су у супротности са подацима које доноси времену најближи

---

⁷⁵ S.Reinert, *From Niš to Kosovo Polje*, 176.

⁷⁶ Г.Елезовић, *Огледало света*, 23.

⁷⁷ Једна ока сребра износила је 400 грама.

⁷⁸ Г.Елезовић, *исто.*

⁷⁹ М.Орбин, *Краљевство Словена*, 95.

⁸⁰ *Исто.*

извор Ашик паша Заде, код кога се данак султану плаћао тек после Косовске битке.⁸¹ Вести о плаћању харача султану пре Косовске битке немају потврду у савременим изворима насталим у српским или латинским круговима. Да су заиста 1386. године, кнез Лазар и Вук Бранковић запали у вазални положај и преузели обавезу плаћања данка, вероватно би се новонастало политичко стање одразило бар у неком од извора, као што је то био случај 1392. године када је Вук Бранковић ступио у вазални однос према Османлијама и преузео плаћање данка у име Хиланара.⁸² И поред тога у историографији постоје мишљења да Нешријине податке не би требало унапред одбацити, иако се према њима мора односити са резервом.⁸³

Уколико се приклонимо најраспрострањенијој летописачкој верзији догађаја према којој се султан Мурат пред кнезом Лазаром повукао од Плочника, под претпоставком да је Ниш претходно пао у турске руке, онда и Нешријина прича о заснивању вазалног односа према турском султану губи на кредибилитету. Ако је пак, Ниш пао после догађаја код Плочника, онда би Нешријина приповест могла бар теоретски да постоји као једна од могућности. С обзиром на то да ниједан други, догађајима савремен историјски извор не спомиње Лазарево покораване под Муратову власт, нити се макар у алузијама спомиње било какав зависан положај Лазара у односу на Турке после пада Ниша, Нешријина прича остаје да фигурира као литерарна наслага неких доцнијих времена, када се читава прича о сукобу између кнеза Лазара и султана Мурата и Косовском боју идеолошки заокружила и дала накнадну историјску рефлексију. Лазарев доследан антагонизам према Мурату не може се посматрати као раскидање вазалне заклетве, после успостављања наводног вазалитета 1386. године, већ пре свега као наставак покушаја да се сачува територијална и владарска аутономија у односу на све моћније Османлије.

⁸¹ Г.Елезовић, *Турски извори за историју Југословена. Два турска хроничара из XV века*, Братство 26 (1932) 58-59.

⁸² F.Miklosich, *Monumenta Serbica*, Viennae 1858, 223.

⁸³ М.Спремић, *Турски трибути у XIV и XV веку*, 288; S.Reinert, *From Niš to Kosovo Polje*, 178.

Страх од Турака 1386. године

Реалан страх од Турака, нарочито после губитка града Ниша, није довео кнеза Лазара у искушење прихватања зависног положаја у односу на султана чиме би српски господар извршио «куповину» условне слободе са ограниченим трајањем. Насупрот томе, постоје индиректни подаци који сведоче о припреми одбране српске земље од Османлија. У складу са оправданом стрепњом од даљих османлијских напада на српске области, кнез Лазар је веома брзо предузео акције на јачању одбрамбене моћи своје државе. После пада Ниша у турске руке, кнез Лазар је постао свестан немогућности да се успешно супротстави масовним нападима турских војних снага на његова кључна утврђења. Због тога је започео модернизацију свог стратешког наоружања, уводећи у свој арсенал артиљеријско оружје наручено од мајстора са јадранског приморја. Током септембра 1386. године кнез Лазар је склопио уговор посредовањем властелина Франка Бавжелића са извесним Дубровчанином, оружарем, Милашем Радославићем.⁸⁴ Српски кнез је том приликом ангажовао оружара Радославића да у наредних годину дана за потребе Лазареве војске у Србији израђује неопходне самостреле, али и топове (...et serviri bene et fideliter de arte *balistariorum et bombardarum* ad omnem requisitionem...).⁸⁵ Жеља да се омасови класично стрелачко оружје, а нарочито да се прибави скупоцено разорно ватрено оружје у Србији знак је да је кнез Лазар увидео немоћ успешне класичне одбране од турске *јагме*. Израђујући ватрено и оружје које је избацивало про-

---

⁸⁴ М. Динић, *Прилози за историју ватреног оружја у Дубровнику и суседним земљама*, Споменик СКА CLXI (1934) 83-84. М. Динић у својој расправи доноси интегралан текст читавог документа сачуваног у оквиру серије *Diversa Cancellariae*. Аутор наглашава да до средине XV века у Дубровнику топове и друго ватрено оружје нису израђивали специјализовани оружари већ припадници других заната као споредно занимање, што је био случај и овом приликом. О томе исто, Ђ. Петровић, *Оружје Србије и Европа XII-XIV век*, Зборник радова са скупа Европа и Срби, Београд 1996, 159, сматра да је активност кројача била везана за израду тетива за самостреле, као и прављење нарочитих конопаца за обмотавање топова, као помоћне опреме из чега би следио закључак да је Милаш Радославић био ангажован не за израду саме бомбарде већ пратеће опреме.

⁸⁵ М. Динић, *исто*, 83.

јектиле попут самострела Лазару је требало да омогући тактичку предност у одбрани своје земље од Османлија с обзиром на немоћ приликом одбране утврђеног града Ниша, који је исте, 1386. године неповратно изгубљен. Може се претпоставити да је управо пад Ниша у турске руке навео кнеза Лазара на попуну арсенала и додатно наоружавање тешким ватреним оружјем. Употреба топова на Балкану крајем XIV века још увек је била, може се рећи, реткост и привилегија најмоћнијих, тако да је њихова примена у држави кнеза Лазара могла имати првенствено дефанзивно-статичну улогу у одбрани утврђених градова, мада у појединим ретким изворима постоје индиције о употреби неке врсте ватреног оружја и у ратовању на отвореном терену, пре свега у бици на Косову.⁸⁶ Овакве скупоцене на-

⁸⁶ Само неколико година раније, 1378. забележено је да су дубровачки бедеми били ојачани постављеном артиљеријом, која је штитила град од напада с мора. М. Динић, *исто*, 57. С друге стране, у делу Мавра Орбина наводи се да је кнез Лазар можда користио топове у опсади Ужица 1373. године приликом рата са Николом Алтомановићем. М. Орбин, *Краљевство Словена*, 61, наводи да је кнез Лазар «на разне начине јуришао на град, а нарочито ватром». М. Динић ипак доводи у питање овај непрецизан опис употребе опсадних справа, тако да се под «ватром» не мора нужно препознавати артиљерија. Као могућност да се у случају опсаде Ужица ради о употреби топова оставио је и Н. Лемајић доносећи опширнију литературу, *ЛССВ*, 736 (Н. Лемајић). О употреби ватреног оружја, тј. топова у Косовској бици писао је Г. Шкриванић, *Косовска битка*, Цетиње 1956, 26; Г. Шкриванић, *Прилози за проучавање ватреног оружја*, Весник Војног музеја 2 (1961) 75; Г. Шкриванић, *Топови на Косову 1389. године*, Весник Војног музеја 18 (1972) 235-236. На основу споменутог податка који је донео М. Динић о Лазаревом уговору са Милашем Радославићем од 13. септембра 1386. Шкриванић је извео закључак да је ватрено оружје, тј. да су топови коришћени у Косовској бици ослањајући се и на извор који говори о могућој употреби топова у Косовском боју. Реч је о *Слову о кнезу Лазару* у анонимног аутора у историји књижевности прозваног Раваничанин III. Описујући битку он каже: «...стреле лећаху сунце заклањајући, трескови огњени (топови) трескаху, земља веома бучаше, ваздух грмеше, и као димом мрачним обавијаше се...». (Đ. Sp. Radojičić, *Antologija stare srpske književnosti*, Beograd 1960, 124; *Списи о Косову*, Стара српска књижевност у 24 књиге, Београд 1993, 133; текст *Слова* објавио је А. Вукомановић, *О кнезу Лазару*, Гласник ДСС XI (1859) 108-118.) Поред овога, још неки каснији извори попут М. Орбина, или познијих вести турских историчара сугеришу употребу топова у бици. Међу њима су поједини сликовни извори као што је турска минијатура Накас Османа из 1579. године која се данас чува у Топкапи Сарају у Истамбулу на којој је приказано убиство султана Мурата, док се на бојном пољу испред султановог шатора на-

руцбине изискивале су додатне финансијске трошкове који су свакако оптерећивали кнежевину ризницу. До које мере је кнез Лазар развио свој арсенал и са каквим је топовима располагао није познато, али је извесно да тек у XV веку у време деспота Стефана Лазаревића ватрено оружје добија своју пуну примену у војној тактици и ратовању, како у деспотовини, тако и у Османском царству.⁸⁷ Наведени подаци свакако би ишли у прилог демантовању приповести османских извора према којима се кнез Лазар већ 1386. године потчинио султану Мурату I.

***

После пада Ниша, на јесен 1386. године турске акинције су први пут упале у Босну и прошириле «*страх турски*» све до Јадрана. Из општег прегледа политичке ситуације и војних подухвата који су се одигравали на Балканском полуострву јасно је да први походи на Босну нису били велики освајачки походи на босанску државу, али су се уклапали у утврђени профил османског начина ратовања који је подразумевао «испитивање» потенцијалних освајачких зона уз тактичко-психолошко застрашивање локалног становништва, чиме се урушавала одбрамбена моћ и морал будућих супарника. Султан Мурат I је био истовремено оријентисан на више балканских ратишта, а Босна се налазила на периферији тадашњих турских освајачких интереса.

Први турски поход на територију Босне завршио се у области Хума у региону реке Неретве. Муратове војне активности 1386. године организоване као централним деловима Балкана, Бугарској и српској земљи кнеза Лазара, погодиле су и Босну. Провала акинцијских одреда одиграла се на таласу сукоба између босанског краља Твртка I Котроманића и зетског господара Ђурђа II Страцимирови-

---

лазе у читавом ратном мизансцену поред људских жртава и топови) Репродукција минијатуре у *Битка на Косову 1389. године*, Галерија САНУ св. 65, Београд 1989, 68. Питање употребе топова у Косовској бици, њиховог реалног учинка, уколико су заиста и коришћени, остаје и даље отворено.

⁸⁷ М. Динић, *Прилози за историју ватреног оружја*, 84. наводи одлуку Малог већа према којој је Ђурађ Бранковић 1412. године снабдеван барутом и податак да је чак и Српска патријаршија набављала барут из Дубровника за своје потребе.

ћа Балшића. Ова османлијска акција мањих размера одиграла се октобра 1386. године, и посматрано у ширем контексту била је везана за наставак претходних ратовања у српским земљама, мада није била и њен саставни тактички део. До оваквог закључка се долази на основу времена пада Ниша и провале у Топлицу на пролеће/лето и упада у Хум који се одиграо у јесен.⁸⁸ У међувремену султан Мурат I се повукао ка Једрену, да би потом прешао и у Малу Азију. Крајем октобра 1386. године султан је сасвим сигурно боравио у својој анадолској престоници Бруси, у којој је издао и један ферман свом великом «слуги» војсковођи Евренос бегу.⁸⁹ На основу овог фермана султан је свом газији, хаџи Евренос бегу на његову молбу одобрио господарство у областима Румелије које је Евренос «сам на сабљу добио»⁹⁰, које ће он засновати као трајно добро и породичну задужбину за будућа поколења. Упад у Босну 1386. године, према томе, нису извеле војне снаге под вођством самог султана у оквиру великог *ulu ġaza*, или *ġihadu-l-ekber* похода, већ је упад предузео највероватније само један огранак османлијске војске, припадника румелијских акинџија, и то у договору, или на позив Ђурђа II Страцимировића. Они су прешавши преко косовске земље или северне Албаније, узнемирили читав регион дубровачког залеђа и Босне сејући страх и терор, што је остало забележено и у дубровачким изворима.⁹¹ Применивши тактику ослањања на међусобне хришћанске нетрпељивости, која ће се и доцније потврдити у турским балканским освајачким операцијама, Турци су се нашли на босанској територији пре него што су планирали да је узнемире у оквиру својих индивидуалних ратних освајања.⁹²

⁸⁸ Ово мишљење заступа и S.Reinert, *From Nis to Kosovo Polje*, 179; N.Housley, *The Later Crusades*, 70.

⁸⁹ Ферман је издат 26. октобра 1386, и сачуван је само у препису. Г.Елезовић, *Турски споменици I*, 7-13.

⁹⁰ У ферману се експлицитно наводе Ђумулчина, Сер, Битољ, Биглиште и Хрушиште као тековине Евреносових освајања. Г.Елезовић, *Турски споменици I*, 9.

⁹¹ М.Динић, *Одлуке већа Дубровачке републике II*, Београд 1964, 298; В.Ђоровић, *Хисторија Босне*, Београд 1940, 318; С.Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 158; Ђ.Тошић, *Босна и Турци од Косовске до Ангорске битке*, Зборник за историју БиХ I, Београд 1995, 85.

⁹² С.Ђирковић, *исто*.

Терор акинција у области око реке Неретве, као завршни крак већих ратних потеза из 1386. године, изазвао је велики страх међу становништвом Хума. Бежећи пред Турцима заједно са својом покретном имовином и стоком, људи су тражили спас на безбеднијим територијама, пре свега у Стону и на Пељешцу.⁹³ Принудне миграције локалног становништва нису биле без значаја, с обзиром на то да је власт у Дубровнику морала да реагује брзо и одлучно. Акција Дубровчана се огледала у учвршћивању одбране Стона, поштравању стража и обезбеђивању прибежишта избеглим становницима угрожених територија у залеђу.⁹⁴ Дубровачки документи после 29. октобра више не спомињу турску провалу и талас миграција упаниченог становништва. Акинције су се после извршене пљачке и терора повукле из региона залеђа, с обзиром на мању бројност коњаника, као и временске услове касне јесени. Исте године Дубровчани су донели уредбе о утврђивању и чувању Стона, а још 1385. године у малом Стону почело се са изградњом три куле и планирањем финансирања страже, док је обалу с неретљанске стране чувао један наоружан брод.⁹⁵ Склањање становништва на Пељешац, чак и из удаљенијих крајева, отада ће постати редовна појава приликом сваког наредног турског упада у ове крајеве, мада је и пре турских упада било случајева досељавања становништва-поданика српских владара на територије под влашћу Дубровника.⁹⁶ Миграције српског становништва пред Османлијама крајем XIV века, одвијале су се углавном у два велика правца. Први је био усмерен ка областима Далмације и Босне, док је други пут водио ка северу и Угарској која је, бар на први поглед, деловала као безбедна територија.⁹⁷

⁹³ С. Ћирковић, *исто*, 158; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, I, Zagreb 1980, 183; И. Божић, *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*, Београд 1952, 8; Ђ. Тошић, *Босна и Турци од Косовске до Ангорске битке*, 85; М. Динић, *Одлуке већа II*, 298, 23. X 1386 «Рр. de permittendo quod recipiantur in Stagno familie, pastores, animalia et arnensia Vlasorum et circumvicinorum propter eorum salvamentum terrore Teucrorum...».

⁹⁴ М. Динић, *Одлуке већа II*, 299-300, 29. X 1386. » In dicto Minori Consilio captum fuit quod fiant custodie in terra in duobus locis et duo custodes stare debeant in utroque loco qui sint de hominibus Brenni et habeant qualibet die gr. I ½ ...»

⁹⁵ И. Божић, *Дубровник и Турска*, 9.

⁹⁶ *Исто*, 8.; К. Јиречек, *Историја Срба I*, 324.

⁹⁷ D. Dragojlović, *Migrations of the Serbs in the Middle Ages*, Migrations in Balkan History, Belgrade 1989, 66; С. Ћирковић, *Сеобе српског народа у краљевину Угарску у*

***

«*Страх турски*» наставио је да траје дуго, оставивши неизбрисиви печат и у потоњим временима, нарочито после Косовске битке. Као и у ранијим случајевима осећање несигурности, стрепње и искуственог доживљаја није поштедело ниједан друштвени слој и ниједан регион не само српских држава, већ и читавог Балкана. Наствак утврђивања градова, наоружавања и ковање девалвираног новца чинили су основу стратегије кнеза Лазара за одбрану од Турака. Оваква концепција одбране рефлектовала се у односима српске господе, пре свега кнеза Лазара и Вука Бранковића са Дубровником, што је остало забележено и у сачуваним уговорима о повластицама из 1387. године.⁹⁸ Градско становништво које је обухватало и Дубровчане, пре свега трговце забаштињене у српским градовима имало је обавезу да учествује у спровођењу традиционалних дужности градозиданија и градобљуденија. Ове две обавезе које су подразумевале одржавање и дограђивање градских бедема и обављање страже, биле су нужне за перманентну сигурност фортификација, самим тим незаобилазне у концепцији одбрамбене стратегије земље. Пад Ниша 1386. године навео је кнеза Лазара на тактичке потезе додатног наоружавања и обезбеђивања својих градова, али је у стратешком погледу значио ненадокнадив губитак који је наговестио косовску драму.⁹⁹

XIV и XV веку, Сеобе српског народа од XIV до XX века, Зборник радова посвећен тристагодишњици велике сеобе Срба, Београд 1990, 37-46

⁹⁸ Ове обавезе су нарочито потенциране као посебне клаузуле у повељама кнеза Лазара и Вука Бранковића Дубровчанима из 1387, у којима се спомиње да су они који су се забаштинили у граду обавезни «да град зида и да га чува». А.Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, Београд 2000, 193, 199; F.Miklosich, *Monumenta Serbica*, 207.

⁹⁹ Ј.Калић, *Ниш у средњем веку*, 31.

Marko ŠUIČA

STORIES OF SERBIAN-TURKISH CONFLICTS BETWEEN
THE SERBS AND THE TURKS AND THE «*FEAR OF THE TURKS*»
IN 1386

Summary

The «fear of the Turks» as a phenomenon of the Middle Ages, first recorded in Serbian sources after the Battle at the Marica, continued to dominate the life of the Balkan Christian population during the fourteenth century, and even in the fifteenth century. No section of society and no endangered region in the Balkans remained unaffected by a strong feeling of insecurity, anxiety and apprehensiveness. When the *akinjis*, is Ottoman raiders began to threaten the territory of Prince Lazar and the northern Serbian regions, the «fear of the Turks» became part of everyday life. The events of the great conquests of Sultan Murad I in 1386 left a deep impression on the contemporaries. The outcome of the encounter of the Serbian and Ottoman armies at Pločnik is not quite clear because the evidence in the available sources is conflicting and leaves scope for various interpretations. The Serbian sources are chronologically near to the event, but they are contradictory and provide meagre information, while the picturesque Ottoman accounts are considerably later, written by court historians of the fifteenth and sixteenth centuries, and present a tendentious picture. The outcome of the battle at Pločnik was overshadowed by Sultan Murad's success in capturing the town of Niš, an important strategic stronghold of Prince Lazar, which lay on the main Balkan road, the *Via Militaris*. The details of the siege and of the fall of Niš must be sought in the unreliable Ottomans sources, which may contain at least some part of the authentic historical basis. The fall of Niš had repercussions even in Bosnia, and evidence of the measures taken for the strengthening of the defence of the Serbian towns has been preserved in the treaties which Prince Lazar and Vuk Branković concluded with the Ragusans in 1387. Prince Lazar's orders for the purchase of additional firearms and other weapons after the capture of Niš were a direct consequence of the loss of that town. Besides, they are a part of the

complex picture of an age in which the deeply disturbing «fear of the Turks» reigned in the old Serbian lands. From the strategic point of view, the fall of the fortress of Niš represented an irreparable loss for the Serbian lands and an event which foreshadowed the drama of Kosovo.